

aş l ı c a i h r a c a t ş e h r i . Aynı adı taşıyan bölgenin merkezi olan Varna, Djevna ( Devna ) nehrinin denize döküldüğü yerde kurulmuştur.

Eski çağlarda, Varna 'nın bulunduğu yerde, M. ö. 585 'te yerleşen ve Odessos ( daha sonraları Odyssos, Odyssopolis ) adını taşıyan bir Miletos kolonisi vardı. Yapılan kazılar, bu şehrin Roma devrinde de parlak bir durumda olduğunu göstermektedir. Bugünkü Varna, adını VII. asrın sonlarına (679) kadar Varna diye anılan Djevna ırmağının isminden almıştır. İdrisî, 548 ( u53/"54) 'de, "Barna" dan büyük bir şehir olarak bahseder (krş. *Velt-t\arte des İdrisî Von Jahre 1154 n. Chr. restauree et publiee par Komrad Miller, Stuttgart, 1928* ).

Jirecek'e göre (*Das Fürstentum Bulgarien, s. 531* )

Varna, 1201 'den itibaren italyan denizcilerinin sık sık geldikleri bir Bulgar limanı idi. XIV. asrın ikinci yarısında, Varna'ya yakın sahillerde, Kuman asıllı bir Bulgar ailesinin hâkim olduğunu yine Jirecek belirtmektedir. 1366 'da Varna, Amedee VI. de Savoie kumandasındaki haçlılar tarafından kuşatıldı.

1388 'de Murad 1., Bulgaristan fütuhatına giriştiği esnada Çandarh-zâde Ali Paşa kuvvetleri Varna 'yi da içine alan bölgede akınlar ve fetihlerde bulundular (krş. Neşri, *Cihannümâ*, nşr. Taesch-ner, Leipzig, 1951, s. 66 v.d.; Taeschner-Wittek, *Die vezirfamilie der candarlyzâde, Der islam, XVIII, 86 v.d.* ). Ancak

Bayezid I. devrinde Vidin, Niğbolu ve Siîistre kalelerinin zaptından ve Bulgaristan'ın ilhakından sonra 1393 'te Varna nihâî olarak bir Türk şehir ve kalesi oldu ( Hammer, *Devlet-i Osmaniye tarihi*, trc. M. Ata, I, 279 v.d.; Jirecek, s. 356).

Varna tarihte, 1444 'teki Varna meydan muharebesi ile şöhret kazanmıştır. Osmanlı hükümdarı Murad II. ile Macaristan ve Lehistan Kiralı Jagello hanedanından Vladislas (Ulâszlô) arasında, Sege-din 'de on sene için akdedilen andlaşmanm, imzasından henüz üç hafta

geçmeden bozulduğu görülmektedir. Osmanlı elçilerinin Macaristan 'dan avdetini müteakip, Papa'nın baş amirali olan Foscari ailesinden Kardinal Francesco Gondolmieri tarafından Macaristan 'daki Papa 'nın elçisi Kardinal Julien Cesarini 'ye gönderilen mektupta, 21 gemiden mürekkep bir papalık filosunun Çanakkale'ye doğru yola çıktığı haber verildiği gibi aynı zamanda, Bizans imparatorundan gelen harbe teşvik edici ikinci bir mektupta, pâdişâhın tahttan feragati, Karaman – oğulları ile mücâdelesini, bâzı ümerânın isyanı dolayısıyla, Türklere hücum için en müsait bir fırsatın zuhur ettiği bildiriliyordu. Cesarini, bu gerekçeleri kirala anlatarak, haçlı donanmasının tehdidi sebebiyle Osmanlı kuvvetlerinin Anadolu 'dan Rumeli 'ye, Gelibolu Boğazı 'ndan geçmesinin imkânsızlığını izah ettiği gibi, hıristiyan |

olmayanlara karşı hıristiyanların verdiği sözü tutmalarında bir mecburiyet bulunmadığı görüşünü ve esasen Macar kiralının, Papalık makamının ve öteki hıristiyan devletlerin rızâsı olmadan, Türklere barış akdetmeye yetkili olmadığını ileri sürdü. Ayrıca, Osmanlıların andlaşma gereğince teslimini taahhüt ettikleri kaleleri tam vaktinde boşaltmadıklarını bir sebep olarak gösteriyordu. Halbuki bu kaleler, andlaşma hükümlerine uyularak derhal teslim olunmuştu. Cesarini 'den başka Papa nın gönderdiği diğer elçiler de, bu hususta gayret gösterdiler ve Osmanlılardan zaptedilecek Bulgaristan 'm kıratlığının da Macar kiralına verileceği vaadedildi. Bu suretle 4 ağustos 1444 'te Segedin barışı bozuldu ve Varna muharebesinin hazırlıkları başladı (bu hususta muasır tarihçiler ve müelliflerden Dlugoss, Aeneas Sylvius, Katona ve Calimachus "De pugna Var-nensi" bilgi vermektedirler). Segedin barışının ihlâli ve Macar kiralının yeminini bozmuş olması mes'elesi, tarihçiler arasında bugüne kadar münâkaşa mevzuu olmuş, bu hususta değişik fikirler yürütülmüştür. Meselâ XVII. asırda Macaristan'ın mühim din âlimlerinden Pâzmâny 'ye göre, kiral, biri nisan 1444 te Budin 'de, Türkler

aleyhine, sonra Segedin muahedesi için, daha sonra yine aynı yerde Türkler aleyhinde olmak üzere üç defa yeminini bozmuş; Cesarini, Segedin musâlahasını ihlâlâ onu ikna ettiği zaman kiralın Segedin 'de yaptığı ilk yemini hükümsüz saymış ve onu günahlarından kurtarmaya çalışmıştır.

Macar ordusu başkumandanı Hunjadi Jânos, Türklere karşı harbi eylül başında ilân etmişti. Hazırlıklar tamamlanınca Kiral Ulâszlo, Segedin'den hareketle, beraberinde küçük toplar olduğu halde Orsova 'da, Kızılkule yakınından Tuna 'yi geçti; mevcutları 10.000 'i bulan Macarlar, Osmanlıları Avrupa 'dan çıkarmak iddiasında idiler. Macar ordusunun arkasında 2.000 yük arabası bulunduğundan Balkan derbentlerinden geçiş güçlüğü düşünülerek, Tuna vadisinden Karadeniz 'e, Varna yakınlarına gidilmesine karar verildi. 16 teşrin 1. 1444 'te Macarların başında bulunduğu haçlı ordusu Niğbolu 'ya vardı. Kale muhafızı Firuz-oğlu Meh-med Bey, seyyâl bir taktik kullanarak kendi kuvvetleri ve akıncılar ile düşman gerilerine hücumlar yapıyordu. Eflak voyvodası Drakula 'nın da 5-000 kişilik bir kuvvet ile katılmasıyla, haçlı ordusu, garp kaynaklarına göre 20.000 kişiye çıkmıştı. *Tâc al-tavârih* ( I, 37& ) e göre müttefik ordusu, Ungürüs ( Macar ), Alaman, Bosna ve Hersek, Kara Boğdan, Eflak ve Frenk v.s. beyleri ile, Las despotu kuvvetlerinden terekküp etmekte olup, 80.000 kişiye ulaşmakta idi. Kaynaklarımız Karaman-oğlu 'nun Macar kiralını savaşa teşvik etmesinin, haçlı ittifakına sebep olduğunu belirtirler (Neşri, II, 648; *Tâc al-tavârih*, göst. yer.) ise de, Bizans imparatorunun teşvik mektubundan bahsetmezler.

VÂRNÂ. îf

Eflak voyvodasının, Türklere karşı savaşta ihtiyatlı davranılmasını tavsiye ile, pâdişâhın ava çıkarken bile maiyetinde haçlı ordusundan fazla asker bulundurduğunu söylemesini, Macarlar, bir hıyanet olarak telâkki etmişlerdi.

Hunjadi Jânos, 3.000 Macar süvarisi ve yardımcı Eflak kuvvetleri ile önden gidiyor, haçlı ordusu ve kiral arkasından geliyordu. Mukaddes bir gaye için yola çıktıklarını ilân etmelerine rağmen, haçlıların yolları üzerindeki Rum ve Bulgarlara âit Ortodoks kiliselerini tahripten geri kalmadıkları, dikkati çeken bir keyfiyet idi.

Osmanlıların, Tuna 'da kullanılmak üzere, Kam-çık ( Kamçı) suyu üzerinde inşâ ettikleri 28 gemiden mürekkep bir nehir filosu, haçlılar tarafından yakıldığı gibi; birçok mevkiiler mukavemet göstermedikleri veya boşaltıldıkları için işgal olundu. Ancak Balçık ile bâzi mevkiiler şecaatle müdâfaa olundu. Varna ise fazla direnmeden teslim oldu.

Varna kalesi denize doğru uzanmış iki burnun teşkil eylediği bir körfezin şimal kıyısındadır. Şehrin şimâlindeki burun üzerinde, o zamanlar Mak-ropolis adında bir kasaba; cenuptaki burun üzerinde de, Varna 'dan 4-5 km. uzaklıkta bulunan Galata ( Kalliacrd ) denilen diğer meskûn bir yer vardı. Varna ile burası arasındaki saha bataklık olup, Macarlar burada ordugâh kurmuşlardı (krş. Hammer, Türkçe trc, II, 219). Hudut beyleri, durumu hemen Edirne 'ye bildirdiler. Düşmanın Varna istikametinde gelmesi, onların, bu yoldan İstanbul 'a giderek Bizanslılar ile birleşmek istedikleri yolunda bir kanâat uyandırmıştı. *Tâc al-tavârih.* ( I, 378 ) 'e göre, Macar kiralının İstanbul 'da Bizans imparatorunun kızı ile evleneceği ve sonra Edirne üzerine yürüyeceği tahmin edilmişti.

Büyük bir düşman ordusunun Varna 'ya doğru geldiğini öğrenen vezirler, tahttan çekilmiş olan Mu-rad II.'in vücûduna ihtiyâç bulunduğunu genç pâdişâh Mehmed II. 'e telkîn ve onun iznini de alarak Manisa 'daki babasına bir mektup gönderdiler. önce bu habere ehemmiyet vermeyen Sultan Mu-rad ikinci defa kesin bir ifâde kullanan ve "eğer hükümdar ise düşmanın define girişmesinin farz olduğu, değilse pâdişâhın emrine itaat ederek iş başına gelmesi gerektiği" mealinde olan bir

nâme-yi alınca derhal yola çıkmış, Ege sahili yolu ile Gelibolu 'ya yönelmişti (*Tâc al-tavârih*, I, 379). Ancak Çanakkale Boğazı 'nın abluka edildiğini görünce Yalakâbâd (Yalova) yolu ile İstanbul Boğazı'na gelmeyi ve buradan Rumeli 'ye geçmeyi uygun buldu. Kendisi Anadolu kuvvetleri ile Güzelce – Hisar (Anadolu Hisarı) 'a geldiği vakit, Veziriazam Halil Paşa 'nm da Rumeli kuvvetleri ile Rumeli Hisarı mevkiine geldiğini ve güvenlik tedbirleri aldığını görmüştü. Ceneviz gemileri adam başına bir duka alarak orduyu karşıya geçirdiler. Daha sonra ordu birleşerek Edirne sahrasında toplandı. Dîvân-ı Hümâyûn'ca verilen karara göre, Sultan Mehmed Edirne 'de kalacak ve babası düşmana karşı gidecekti. Ordu teşrin I. ayı sonlarında Edirne'den hareket ederek hızlı bir yürüyüşle Varna'ya ulaştı. Osmanlı ordugâhı haçlılarınkinden 3–4 km. kadar bir mesafede kuruldu. Bu sırada düşman ordusunda, müttefik harp meclisi savaş taktiğini kararlaştırmak üzere Kardinal Julien Cesarini ile Eğri ve Varadin piskoposları, ordugâhın etrafında kazılan hendeklerle istihkâm yapılarak Osmanlı ordusunun hareketini beklemek yolunda bir düşünce ileri sürdülerse de bu fikir kabul edilmedi; Hunjadi 'nin açık sahrada hücumu geçilmesi şeklindeki tavsiyesi, genç kiralın da uygun bulması ile benimsendi. 848 recebi başlarında (1444 teşrin I. ortası ) iki ordu savaş nizâmı üzerine dizildi ( *Tâc al-tavârih*, ayn. yer.). Haçlı ordusunun Eflaklılar ile sâdece beş Macar birliğinden meydana gelen sol kanadı Varna bataklıkları ile korunmakta idi. Varna kalesine doğru ilerlemiş olan sağ kanat ise tamamen açık olduğundan Macarların büyük bir kuvveti bu tarafta toplanmıştı. Sancaklar, Franco ile Eğri piskoposunun muhafazasına bırakılmış olan büyük ve siyah Macar bayrağı burada idi. Julien Cesarini kumandasındaki haçlı kuvvetleri bunlar arasında paylaşılmıştı. Varadin piskoposu, birkaç Leh birliğinden teşekkül eden ve Saint–Ladislas bayrağı altında ve Lasko Bahrîch 'in kumandasında bulunan ardıcı

kuvvetlerin başında olarak düşman ordusunun gerisini (ağırlıklar, top ve mühimmat) koruyordu. Kiral ise, Bâthory Istvan 'm taşıdığı Saint-George bayrağı altında ve 50 şövalye süvari ile çevrilmiş olduğu halde ortada idi. Başkumandan mevkiinde bulunan Hunjadi her tarafa nezâret etmekte idi.

Osmanlı ordusu ise, öteden beri tatbik edilen klasik savaş nizâmını almıştı : savaş Rumeli 'de olduğuna göre, sağ kanatta Rumeli Beylerbeyi Da-vud Paşa kumandasında Rumeli kuvvetleri, sol kanatta Anadolu Beylerbeyisi Karaca Paşa kumandasında Anadolu kuvvetleri bulunuyordu, önu kazıklarla pekiştirilmiş bir hendeğin bulunduğu merkezde yeniçeriler ile yer alan pâdişâh, düşmanların hıyanetini herkese göstermek için ve yeminini tutmayanları cezalandıran Tanrı 'nın yardım ve himayesini niyaz ediyormuş gibi, kiralın ahdini bozmuş olduğu ahidnâmeyi hendeğin kenarında bir mızrak ucunda ortaya diktirmişti. Develerden mürekkep ağırlık ordunun arkasında idi. Garp kaynaklarına göre 10 teşrin 11.'de çıkan bir fırtına bütün haçlı ordusu bayraklarını parçalamıştı.

Hunjadi bizzat Anadolu Beylerbeyisi Karaca Paşa kumandasındaki Osmanlı sol kanadına hücum ile bu kuvveti dağıttı; aynı zamanda Eflak kuvvetleri de büyük bir şiddetle Rumeli kuvvetleri üzerine saldırdı. Osmanlı saflarında bozgun alâmetleri görünmüştü. Düşman birlikleri birçok noktadan Ossîâ

VAR

manii ordugâhına ve pâdişâhın otağına doğru ilerlemişlerdi. Anadolu Beylerbeyisi Karaca Paşa ve birçok sancak beyleri şehit düştüler. Maneviyatı bozulan Rumeli kuvvetleri dağınık bir şekilde daha müsait bir yere çekildiler. Pâdişâh kapıkulu askeri ve yanındaki daha yaşlı ümerâ ile yalnız kalmıştı. *Tâc al-tavârih* 'in Idris 'den naklettiğine göre, savaş yerinden Kamçı nehrine kadar olan üç günlük yolu firariler bir günde almışlardı. Askerin kaçtığını gören pâdişâh da muharebe meydanını terket-meyi düşünmüştü ki, Dayı Karaca Bey

hemen durumu kavradı, atından inerek Sultan Murad 'in atım tuttu ve ona, savaşı bırakıp gittiği takdirde düşman ordusunun Edirne 'ye kadar gelebileceğini söyleyerek, pâdişâhın yerinde kalmasını sağladı. Bunun üzerine yeniçeriler düşmana metanet ve kahramanlıkla karşı koydular ve bütün hücumları püskürttüler. Pâdişâh, Dayı Karaca Bey 'e "düşman bizi siydi" dedikçe o da "biz anları sıyarız inşaallah" demektedir ve Sultan Murad m kuvve-i mâneviyesini yükseltmekte idi. Buldukları yer arızalı, dere-tepe olduğu, bütün askerin bir araya gelmesinin imkânsız bulunduğu cihetle, firara yüz tutmuş bir kısım kuvvetler pâdişâhın sancağını yerinde görüp tabıl-hânesi (mehter) 'nm mütemadiyen dövülmekte olduğunu duyunca gayrete geliyorlardı. Bu arada borazancılarda "hey gaziler, nereye kaçarsınız, kâfir sindi" diye çağrışırlar idi (Neşri, *Cihannümâ*, II, 650 ). Bu sırada pâdişâhın Tanrı 'ya münâcaatı için bk. *Tâc altavârih* ( I, 380 ).

Kıral, belki de Hunjadi 'nin ısrarı ile hücumla geçmiş ancak yanındaki genç asilzadelerin heyecanına kapılarak ihtiyatı elden bırakmıştı (Neşri, *Cihannümâ*, II, 650). Kıralın hücumunu gören yeniçeriler bir harp taktiği olarak, ilciye ayrılıp kıral ile az sayıdaki maiyetini aralarına aldılar. Her yandan sarılan kıral cesaretle çarpıştı ise de yeniçeriler onu attan düşürdüler; bu esnada onun "gospodar Murad, gospodar Murad" diye bağırdığı rivayet edilmekte ise de, andlaşmarun bozulmasından dolayı gazaba gelmiş, bulunan yeniçeriler, hiç kimseye aman vermek istemediklerinden Koca Hızır ( Karaca Hızır ) adında biri tarafından kesilen kıralın başı bir mızrağın ucuna geçirilerek nakzedilen ahidnâmenin yanına dikilip düşman ordusuna gösterildi. Bu manzara haçlı ordusuna büyük yeis vererek hezimetin başlangıcı oldu. Hunjadi savaşın neticesinden ümidini kesince akşama doğru Eflaklılarla birlikte kaçtı. Ertesi sabah Macarlar arabalarının arkasında siper alarak Hunjadi 'nin avdetini bekler iken,

pâdişâh, düşman haçlı ordugâhına hücum emrini verdi. Eğri, Varadin piskoposları Bâthory Istvân ve Papa-'ran vekili Kardinal Cesarini de telef olanlar arasında idi. Düşmanın kaçan birlikleri, Rumeli beylerbeyi tarafından takip edilerek birkısmı esir alındı. Böylece tarihte büyük meydan savaşları arasında mühim bir yer alan Varna savaşı Osmanlıların büyük bir zaferi ile sona ermiş oluyordu.

Varna XVI. asırda Kanunî devri başlarında Rumeli eyâletine bağlı Silistre sancağı içinde bir kaza olup, kadısı 60 akçalı idi. Bu kaza dâhilinde Tekfur gölü memlahası ( senelik gehri 102.500 akça) ile Varna kazasına bağlı Varna, Burgaz, Balçık ve Köstence iskeleleri mukataası ( senelik geliri 140.333 akça ) pâdişâh hassı idi. Mirliva hassı olan köyler şunlardı : Karaca-iiyas, Hamzaî, Bıyık-Kasım, Odacı, Pîrî-kuyusu, Küçük-Harnza, Memi-Fakih, Karagöz-kuyusu, Hasköy, Ala-kilise, Uzunkulak, Mihal-bey-pmarı, Kâfir-kuyusu, Hâbil-kuyusu, Uç-orman, Ormancı-Resul. Bu köylerde ayrıca küreci, sürgün, yamak, raiyyet statüsünde bulunan haneler ve çiftlüler de vardı. Zaim ve sipahilere dirlik olarak tahsis edilmiş köyler ise Döğenci-oğlu, Mahmurlu -Halil, Konak-pmarı, Hisarlık, Bayram-pınarı, Kul-kal-yurdu, Kara-Yusuf, Küçük Mahmud, Taptuk -köy, Süleymanlı, Sarı Yusuf kuyusu idi. Ayrıca mezrealar da mevcuttu. Bunlardan başka doğancı ti-marı olan köyler, Varna kalesi dizdarı ile müstah-fızları dirlikleri de tahrir kayıtlarında geçmektedir. Varna, 1529 tarihli ve "Rumeli 'de vâki olan şehirler ve kasabalar" başlıklı vesikada (krş. T. Gökbil-gin, *Kanuni Sultan Süleyman devri başlarında Rumeli Eyaleti, livaları, şehir ve kasabaları, Belleten*, 1956, XX, 247 v.d.), Silistre livasına bağlı ve istanbul 'daki Sultan Selim vakfı olarak gösterilmektedir. Gerçekten, yine o tarihlere âit bir tahrir defterinde (Başbakanlık Arşivi, *Tapu defteri*, nr. 370, s. 418 v.d.), Varna 'daki bu vakıf tafsilâtı olarak kaydedilmiştir. Buna göre, bu kasabada bu evkafa bağlı 29 hâne müslüman cemâati, 27 hâne Varna gebran müselleme cemâati (kaleye



hizmet ettikleri için müsellemler olmuşlardır), 24 hâne de reâyâ cemâati 1 ( hepsi de işe yarar ustalar oldukları cihetle ispençe ': öşür ve öteki avârız-ı divanîden muaf olduklarına dâir ellerinde hüküm bulunduğu belirtilmektedir) mevcut idi. Bu tarihte Varna 232 köyü, 97 mezre-; ası, 15 baştinası ile mühim bir varlık göstermek-■ tedir; müslüman nüfus gayr-i müslimlerden fazladır ve gelirleri pâdişâh hasları (242.833 ), mirliva has-- lan ( 33 köy, 35.556 akça ), zaim ve sipahi tırnarlan (152 köy, 81 mezrea, 178.235 akça), bâzdâr tırnarlan ( 2 köy, 749 akça ), Varna, Hırsova kaleleri müstahfızlan timarı (14 köy, 18.616 akça), evkaf (nefs-i Varna ve 31 köy, 9 mezrea, 102.169 akça) için ayrılmıştı (tafsilât için bk. *Tahrir defleri*, nr. 370 ayn. yer. ). XVI. asır ortalarında Varna 'daki vakıflar arasında Davud Paşa vakfı ( Mes'udlu mez-reası) ve Pîrî Mehmed Paşa 'nin istanbul ve Silivri 'deki cami ve te'sislerme âit vakfı (Varna 'da Serd-hâne ve buzhane ile dükkânları 10.000 akça) da görülmektedir (krş. T. Gökbilgin, *Edirne ve Paşa livası*, İstanbul, 1952, s. 406, 492 ). Varna 'da aynı asırda mühim sayıda Yürük cemâati de bulunuyorVARNA. 2Î3

du. Askerî bir vasıf taşıyan Yürük teşkilâtı içinde Kocacık Yürükleri bilhassa kayda değer. 1543 ve 1584 tahrirlerine göre Varna'daki 160'tan fazla ve hepsi de Türkçe adlar taşıyan köyde Yürük ocakları, eşkinici ve yamakları ayrı ayrı gösterilmiştir (tafsilât için bk. T. Gökbilgin, *Rumeli'de Yürükler, Tatarlar ve Evlâd-ı Fatihan*, İstanbul, 1957, s. 152 v.d.).

Varna XVII. asrın ilk yarısında Karadeniz'e inen Rus kazaklarının akınlarına da hedef oldu. Bu asır ortalarında vuku bulan bir kazak hücumunda Melek Ahmed Paşa'nın nasıl mukabele ve onları perişan ettiğini Evliya Çelebi, *Seyahatname* ( I, 209; V, 84 v.dd.) 'sinde nakletmektedir. 1061 ( 1651 ) 'de Rus kazakları 70 şayka ile Varna kalesi ve Balçık kasabasını yağma ve tahribe gelmişler, fakat o sırada Silistre valisi olan Melek

Ahmed Paşa tedbirim alarak onların gemilerini zaptetmiş, aralarından pek çoğunu da esir almıştı. Evliya Çelebi, *Seyahatname* ( III, 303,350, 373)'sinde, Varna hakkında oldukça geniş bilgi vermektedir: kalesini anlatırken, çevresi 3.000 adım olan dört köşe etrafı hendeklerle çevrili garp tarafından şehre açılan bir demir kapısı önünde köprüden geçildiğini, dört köşede metm kuleler ve mazgal delikleri ile limana nazır şâhâne toplar ile teçhiz edildiğini, hisarın içinde müstahfiz evleri, zahire anbarları ve bir cami bulunduğunu kaydetmekte, muhafızların ulufelerinin iskele gümrüğünden tahsis olunduğunu bildirmektedir.

Varna Varoş dediği şehir hakkında da, Evliya Çelebi, şehrin garp tarafındaki kırmızı topraklı tepelerde bağ ve bahçeler bulunduğunu, kasaba evlerinin kagir ve kırmızı kiremitli olduğunu, 4.000 kadar âyân ve kibar evleri ile yedi müslüman, beş de Rum, Yahudi ve Ermeni mahallesi mevcut olduğunu bildirmekte, iskele başında Emîr-efendi camii, Yeni cami, Debbağhâne-câmii, Müstecîb efendi camii, Şebşâh-kadm camii gibi büyük camileri ve Pîrî Paşa-hamamı ile Boğdan beyi çeşmesini saymakta, Varna iskelesinin çok işlek olduğunu, tuz kayaları, bal fiçileri, pastırma çuvalları ve her türlü kereste ile dolu bulunduğunu, her sene 1.500 parça geminin bunları çeşitli yerlere götürdüğünü anlatmaktadır. Varna 'nm diğer hususiyetlerinden de bahseden seyyahımız, üzümünün şirasını, mesirelerini de medheder ve Varna 'nm belli başlı vazifelilerini gümrük emini, kale dizdarı, yeniçeri serdarı, sipahi kethudâ-yeri, Cebeci odabaşısı, muhtesip ağası, şehir subaşısı olarak belirtir. O tarihteki Varna kadısının hususiyetlerinden de genişçe bahsetmektedir (*Seyahatname*, V, 90 v.d.). Varna, 1828 Osmanlı-Rus savaşlarında yine harp sahnesi oldu. Rus ordusu harp ilânını müteakip, Tuna nehrini geçerek cenuba doğru ilerleyince, Balkanların ve Varna taraflarının takviyesi için 3.000 kişilik bir kuvvet ile Kapudan-ı derya izzet

Mehmed Paşa Varna'ya gönderilmişti. 7.000 kişiyle Varna'ya hücum eden Ruslar Bağlarbaşı denilen mevkiye püskürtüldüler. Bu münâsebetle Varna muhafızı Berkofçalı Yusuf Paşa 'nm bu hücumdan bahseden bir mektubunda Osmanlı askerini teşvik için te'min ettiği 20.000 kuruşu ordu efradına harçlık olarak dağıttığı bildirilmektedir (Lûtfi Efendi, *Tarih*, I, 3°4 v.d.). Daha sonraki savaşlarda Varna muhasara olunmuş, Yusuf Paşa şehrin ileri gelenlerini toplayarak, kalenin savunması için sâdece 1.150 müslüman, civar kazalardan 300, paşa kapısı halkından 400 nefer ile birlikte 1.850 kişinin kaleyi müdâfaa edemeyeceği mütâlâası ile 5.000 kişilik bir imdat kuvveti istemişti. Bunun üzerine Hakkı Paşazâde İzzet Bey ve Mısır Ağa-zâde Tahir Paşa, Aydın tarafından getirdikleri askerlerle Varna 'nm yardımına gönderildi ( Lûtfi, *Tarih*, II, 34 v.d. ). Diğer taraftan Sadrâzam Selim Mehmed Paşa, Karinâbâd-'da Küçük Mirâhûr Mehmed Ağa'dan Varna'nın denizden ve karadan kuşatıldığı, kalenin tehlikede, halkın sıkıntıda olduğunu haber alınca, Balkan muhafızı Derviş Paşa 'yi yeni kuvvetlerle oraya gönderdi. Rusların sadrâzâmın az bir askerle sefere çıktığı şeklinde aldıkları haber üzerine Osmanlı ordugâhını bozmak kasdıyla yolladığı kuvvetler, "yaka yakaya" bir çarpışmadan sonra ağır bir mağlûbiyete uğratılmış (ayn. esr., s. 40 ) ise de, muharebenin umûmî seyri Osmanlı ordusu aleyhine geliyordu. Nitekim Serezli Yusuf Paşa ile İzzet Mehmed Paşa 'mn yanında pek az adamın kalması üzerine, kadın ve çocukların kurtarılmaları için feryada başlamaları sebebiyle nihayet iki gün sonra kalenin vire ile teslimine mecburiyet hâsıl olacağı, Serdar Selim Mehmed Paşa 'ya bildirilmişti. Tam bu sırada Varna önlerinde devamlı bulunan 24 Rus gemisinin amirali, İzzet Mehmed Paşa 'dan Varna 'nın teslimini istemiş ise de, bu teklif reddolunmuştu ( Lûtfi, *Tarih*, II, 42 v.dd.). Fakat netîcede 3 rebûlâhır 1244 (13 teşrin I. 1828 )'te

kale vire ile Ruslara verilmiş, muhafızı Serezli Yusuf Paşada esir olmuştu ( *ayn. esr.*, s. 46 ). Varna kısa bir zaman sonra, Edirne andlaşması (15 rebûlevvel 1245=14 eylül 1849) ile Osmanlı devletine iade edilmiştir.

1842 'de Silistre eyâletine bağlanan Varna kaymakamlığının askerî teşkilâtı yeniden düzenlendi.

Ayrıca Varna muhafızlığına bağlı kazaların (Kozluca, Pazarcık, Mangaliya, Balçık, Köstence, Pra-vadi, Yeni-Pazar, Aydos, Rus kasrı, Karinâbâd) sùvârî ve piyade subay ve er kadroları tesbit edildi (tafsilât için bk. Başbakanlık arşivi, Kâmil Kepeci tasnifi, nr. 7054; Varna muhafızlığı kazalarında 1265= 1849 senesinde sarf olunan evrâk-ı sahihe ile senedât şer'iyeye defteri ve Varna 'daki resmî makamlar, bu arada Kocabaşı Rum, Kocabaşı Ermeni makamları için bk. aynı tasnif, 6247 numaralı defter ). 1843 'te Varna gümrük hâsılatı bir aylık 31.729 kuruş (Balçık gümrük geliri 9.840) olarak tesbit edilmiş, bunlar arasında Sardunyaî Juani Reis 7.130 kile buğday

2i4 VARNA — VÂSIF.

için gümrüğe 11.408 kuruş ödemişti (müslüman ve hıristiyan diğer ticâret erbabı için bk. Başbakanlık Arşivi, Kâmil Kepeci, nr. 5264). 1848 'de Varna mahalleleri ile köyleri halkının ticâret ve kazançlarına göre mutedil bir şekilde tarh edilen vergileri ile mükelleflerin isimlerini gösteren bir defterden ise, Varna 'nm bu tarihteki sosyal ve ekonomik durumu hakkında mühim bilgiler elde etmekteyiz : Varna 'da 11 müslüman mahallesinde (Alâeddin, Abdurrah-man Efendi, Hacı Hasan, Hayriye, Tcmbay, Kalender Hoca, Akbayır, Çavuş-zâde, Baba-zâde Şaban Efendi, Derûn-i kale mahalleleri) 811 hâne, 5 gayr-i müslim mahallesinde (Ermeni mahallesi, Kalco-oğlu, Var-oğlu, Matiu, Metropolit mahalleleri) 1,0li hâne kaydedilmiş, bütün köyler müslüman, zimmî karışık köyler ayrı ayrı hâne ve mükellef adları vergileri ile tesbit ve muhâfız-ı Varna, nâib, müftü, malmüdüdü, Kocabaşı Rum, Kocabaşı

Ermeni tarafından tasdik olunmuştur. Böylece Varna 'nın kayıtlı vergisi 188.787 kuruşa baliğ oluyordu (tafsilât için bk. Kâmil Kepeci, 599° numaralı defter). 1853–1855 Kırım muharebesinde Varna, Fransız ve İngilizlerin Türk ordusu ile birleşerek mühim bir kamp kurduğu yer oldu; müttefikler buradan hareketle Sivastopol üzerine gitmişlerdi (1854). 1877/ 1878 'deki Osmanlı–Rus harbinde harekât sahasından uzakta bulunan Varna, Ayastefanos andlaşması ile Ruslara geçti. Berlin Kongresi 'nde ise Varna, Bulgaristan 'a ilhak olundu (1878 ). Bu tarihe kadar iyice tahkim edilmiş bulunan Varna, Sofya ve Rusçuk 'dan gelen trenin son istasyonudur.

1926 sayımına göre Varna 'nm nüfûsu 60.563 idi, 1878 tarihine kadar çoğunlukta olan Türk nüfûsu, savaşlar ve anavatana göçler dolayısıyla hayli azaldığından Varna, şimdi bir Bulgar şehri hâline gelmiştir.

[1956 sayımına göre nüfûsu 119.769 idi]

*Bibliyografya* : Metinde gösterilenlerden başka,

Varna kazasının (989 = 1581 ) "*Âdet-i ağnam*"

defterinde her köyün (Menteşeli, Zâvi–ye–i Şah Baba, Yükçü, Dizdar, Rûşenler, Yürükler, Bayramlı Tuğca, Sarı–güllü, Kara–gözü, Müflis, Yenice, Câferli, Çavuş, Hergele–geçit, Hamzalûlar, Doğan–yuvası, Müslüman–Fakih, Kara–Yakuplar, Ormancı ( Bâli – kuyusu ), Selim –kuyusu, Câfer–voyvoda, Iskenderli, Eymirli, Ayaslar, Turhan – kuyusu, Karagöz–kuyusu, Baş – hisarlık, Divâne, İshak–punan, Semiz Bayram, Hacı Bayram, Malkoç, Kara Bahşî, Encik–ömer, Divâne Ali–Pmarı, İdris–kuyusu, Söğütçük geb–ran, Söğütçük müslüman, Kara Bâli–kuyusu, Gemici Hoca, Tohtamış, Ala–kilise, Çeltik, Kara –Ömer, Kamlıçukur, Büyük–kaçmak, Mora Hacı Sinan, Akıncı, Turhan Fakih, Kartallı, Turhan, Uzun İbrahim, Garipçiler, Gök Ahmed, Durakçı, Kara Nasuh, Kara Yusuf, Üç Osman, Şanlı, Aydın Hoca, Bazirgân, Yazıcılar, Kılınç–Bey, Sarı –Meşe, Hacı Musa, İlyas–

Obası köyleri) mükellef nüfûsu, kaydedilmiş en çok 5° akça, yekûn 3.558 akça, Varna kadısının tasdikini hâvi defter (Başbakanlık Arşivi, Kâmil Kepeci tasnifi, nr. 393i); H. 1260/1261 (1845/1846) senelerine âit Silistre eyâletine bağlı Varna kaymakamlığında nefis-i Varna ve köyleri ahâlisinin emlâk ve te-mettuâtını (1260 senesinde muhasses vergileri 183.034 kuruş ve temettuâtı 3.008.924 akça, 1261 senesi vergileri 188.788 kuruş ve temettuâtı 3.247.527 kuruş) gösteren defter için bk. Kâmil Kepeci, nr. 6084; 1263 (1847) ve 1264 (1848) senelerinde Varna sancağında Varna, Köstence, Yeni-Pazar kazalarındaki islâm ve hıristiyan nüfûsun yoklama defteri için bk. aynı tasnif nr. 6321; Ami Boué, *La Turquie d'Europe* (Paris, 1840), II, 336; Krymski, *Histoire des Turcs* (Kiev, 1924), s. 47'56; Kâtib Çelebi, *Rumeli ve Bosna* (trc. Hammer), Vienna, 1812; Evliya Çelebi, *Seyahatname*, I, III, V; Constantin Jirecek, *Geschichte der Bulgarien* (Prague 1876); ayn. mil., *Das Fürstentum Bulgarien* (Prague, Vienne, Leipzig, 1891), s. 530 v.dd.; Hasluck, *Christianity and islam under the Sultans*, s. 110, 267; Iorga, *Geschichte des Osmanischen Reiches* (Gotha, 1908), I, 441 v.dd.; Lane -Poole, *Turkey* (London, 1908), s. 91'95; H.A. Gibbons, *The Foundation of the Ottoman Empire (1303-1403)*, Oxford, 1916, s. 129-172; A. Hajek, *Bulgarien unter der Türken herrschaft* (Berlin-Leipzig, 1925), s. 10, 13, 107 v.d.; I. Tafrali, *La cite pontiaue de Dionysopolis exploration arch-heologiaue de la Côte de la mer Noire entre les caps Kali-Acra et Ecrine faite en 1920* (Paris, 1927); *Annuaire statistiaue du Royaume de Bul-garie 1929-1930* (Bulgarca ve Fransızca ), Sofya, 1930, s. 22; Şemseddin Sami, *Kamûsii'l-âlâm*, VI, mad. Varna. (M. TAYYİB GÖKB.'LGİN.)